

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора історичних наук, професора
Курка Олександра Івановича на дисертацію
Корзун Олени Вікторівни
«Науково-організаційні засади ведення сільськогосподарської дослідної
справи України (1939–1945)»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі
спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки

Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими програмами.

На сучасному етапі розвитку української державності є актуальними дослідження національної історії науки й техніки, що сприятиме вивченню та творчому використанню кращих надбань. Важливою складовою української культури є сільськогосподарська дослідна справа, яка здійснює науковий супровід аграрної галузі економіки. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження та переосмислення на нових методологічних засадах поступу аграрного дослідництва України, яка еволюціонувала на тлі політичних та соціально-економічних змін.

Важливими трансформаційними змінами вирізняється період 1939–1945 рр., коли в умовах Другої світової війни перед вітчизняною сільськогосподарською справою та науковим співтовариством, яке її представляло, постали завдання збереження та відновлення науково-дослідного процесу аграрної галузі, яка має стратегічно важливе значення у будь-якому військовому конфлікті. Досвід цього періоду демонструє як в умовах збройного протистояння, зміни системи влади, ідеології та політичного ладу, руйнування та втрат населення, матеріальної бази розвивалась аграрна наука, забезпечуючи майбутній розвиток українського соціуму.

Вивчення науково-організаційних засад ведення сільськогосподарської дослідної справи України (1939–1945) включає вирішення широкого спектру задач, що стосуються історичних особливостей становлення та розвитку наукової думки про поступ аграрного дослідництва цього періоду, а також зміни у соціокультурному вимірі його ведення напередодні нападу німецьких військ на територію СРСР, в умовах евакуації та окупації, вимагає визначення ресурсного забезпечення та наукової проблематики галузевого дослідництва та його внеску у відбудовчий процес в УРСР у 1943–1945 рр. через персонілогічне наповнення. Саме тому дослідження науково-організаційних засад ведення сільськогосподарської дослідної справи України у 1939–1945 рр. збагатить скарбницю історичного досвіду, оскільки досліджуючи минуле, аналізуючи сучасне, можна передбачити майбутнє його розвитку, а саме: допоможе у формуванні подальшої стратегії наукового забезпечення сільського господарства в Україні відповідно до вимог міжнародних та європейських стандартів, враховуючи геополітичну ситуацію нашої держави. У зв'язку з цим, врахування історичного досвіду ведення вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи сприятиме розробці стратегії розвитку агропромислового сектору економіки та наукової сфери в умовах військової загрози.

Обравши для дослідження актуальну тему, дисертантка приділила значну увагу розвитку аграрного дослідництва України в аспекті його науково-організаційного забезпечення, якісно-кількісних змін, взаємовідносин із владою та запитамі суспільства, дій вітчизняного аграрного співтовариства щодо самоорганізації задля збереження та продовження науково-дослідних процесів, особистісному вимірі в оцінюванні наукових результатів вчених-аграріїв та їх позиціонування на основі надбань галузевої наукової думки та соціальних, економічних і політичних викликів упродовж 1939–1945 рр. Дослідження та аналізування стану наукової проблеми забезпечили дисертантці отримання висновку про те, що до цього часу залишились незаслужено забутими вчені, які працювали в умовах окупації, не враховувався їхній внесок розвитку сільськогосподарської дослідної справи, належним чином не осмислені наукові здобутки науково-дослідних установ галузі як в окупаційний період, так і в умовах евакуації, не розглядались проблеми реєвакуації дослідних установ аграрного спрямування тощо.

Дисертаційне дослідження Корзун О.В. виконано відповідно до загального напряму наукових досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України і є складовою наукових тем: «Концептуальні та методологічні основи науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку аграрної науки в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0116U002099), «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U002103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність

Дисертаційна робота О.В. Корзун «Науково-організаційні засади ведення сільськогосподарської дослідної справи України (1939–1945)» є самостійним науковим дослідженням, у якому комплексно розкрито науково-організаційний супровід сільського господарства України у 1939–1945 рр. Базуючись на змістовному, багатоаспектному фактологічному підґрунті, дисертаційне дослідження забезпечило доповнення прогалин в історії розвитку сільськогосподарської дослідної справи, об'єктивне переосмислення та узагальнення досвіду в галузі аграрної науки й техніки. Обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертаційній роботі основних узагальнень та положень не викликає сумнівів і заперечень. Вони переконливо підтверджені застосуванням всебічних методів дослідження, численними фактами, довідковими даними, їх зіставленням та ретельним аналізом, низкою посилань на архівні документи та джерела нормативного характеру, періодичні видання тощо.

Пріоритетне значення для вирішення задач дисертаційного дослідження авторка надала документам Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державних архівів Вінницької, Київської, Одеської Херсонської, Хмельницької областей, а також Федерального архіву в Берліні (Німеччина), що забезпечило всебічний аналіз проблеми дослідження, а також уточнення та доповнення деяких тверджень, переконання в повноті і

достовірності походження інформації. Авторка дисертаційної роботи спирається на низку розвідок дослідників, в яких окреслено теоретичні, методологічні основи ведення сільськогосподарської дослідної справи.

У запропонованому дисертаційному дослідженні впроваджено до наукового обігу низку раніше не опублікованих документів, матеріалів періодичних видань, мемуарів, праць вчених-аграріїв, що сприяло отриманню нових висновків, уточненню раніше опрацьованих істориками інтелектуальних матеріалів щодо науково-організаційних засад сільськогосподарської дослідної справи України періоду 1939–1945 рр., відтворенню діяльності видатних учених-аграріїв.

Для успішного розв'язання дослідницьких завдань у роботі використано комплекс методів історичного дослідження, що відповідають принципам історизму, об'єктивності та неупередженості пізнання, цілісності та всебічності, системності та комплексності.

Дисертантка розробила оптимальну структуру дослідження, підбрала відповідну систему методів і принципів наукового пошуку, що дозволило отримати виважені, науково обґрунтовані результати, які мають важливе теоретико-методологічне і практичне значення у відтворенні еволюції науково-організаційних засад вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях. Оцінюючи наукову новизну одержаних результатів, потрібно відмітити, що дисертаційна робота О.В. Корзун є першим в українській історіографії комплексним дослідженням всебічного та об'єктивного висвітлення поступу вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи 1939–1945 рр. на основі вивчення результатів діяльності галузевих науково-дослідних установ крізь призму персоніологічних вимірів. Погоджуємося з такими елементами наукової новизни дисертаційної роботи, як здійснений вперше аналіз літератури із заявленої проблеми; залученням до наукового обігу широкого кола фактографічного матеріалу із фондів архівних установ і бібліотек України та Німеччини, які визначають науково-організаційні засади ведення вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи у досліджуваний період. Авторкою відтворено організаційну структуру сільськогосподарської дослідної справи за часів німецької та румунської окупації, місце в ній українських галузевих науково-дослідних інституцій, визначено роль німецьких науково-методичних координаційних центрів в організації аграрного експериментаторства на українських землях. Поглиблено та суттєво доповнено існуючі відомості щодо відтворення теоретичної та практичної складових розвитку сільськогосподарської науки України через конкретизацію персоніфікованого внеску вчених, участі колективів науково-дослідних установ аграрного спрямування у майбутньому розвитку сільськогосподарської дослідної справи; методичні принципи узгодженості та взаємодії державного сектору та наукових інтересів щодо організаційного забезпечення ведення сільськогосподарської дослідної справи. Завдяки виконаному дослідженню набув подальшого розвитку напрям наукової роботи з відтворення історії розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні як складника національної культури та сучасного природознавства; відтворення діяльності вітчизняних сільськогосподарських науково-дослідних установ, а

також творчої спадщини вчених-аграріїв як базового потенціалу української нації; концептуальне осмислення місії наукового співтовариства в суспільному житті в період війн, революцій, катаклізмів.

Публікації авторки достатньо повно розкривають основні висновки дисертаційної роботи. Про це свідчать 49 наукових праць, серед яких 1 індивідуальна монографія, 1 стаття в колективній монографії у видавництві категорії С за класифікацією SENSE; 24 статті, з яких 20 – у наукових фахових виданнях України, 4 – в іноземних наукових виданнях; 22 публікації у збірниках матеріалів наукових конференцій, читань, круглих столів, 1 – що додатково відображає наукові результати дисертації.

Можна зробити висновок, що ознайомлення з текстом дисертаційної роботи, численними публікаціями за темою наукового пошуку дає підставу стверджувати, що О.В. Корзун вирішила поставлені дослідницькі задачі, а її монографічне дослідження та наукові розвідки у фахових виданнях є важливим науковим напрацюванням у галузі історії аграрної науки щодо поступу науково-організаційних засад ведення сільськогосподарської дослідної справи України 1939–1945 рр.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Подана до захисту дисертація підпорядкована меті та основним дослідницьким завданням. Рукопис складається зі вступу, 5 розділів, що в свою чергу поділяються на підрозділи, висновків, додатків, списку використаних джерел.

У вступі розкрито актуальність дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими темами, обґрунтовано мету та сформульовано завдання, визначено об'єкт і предмет, хронологічні межі, розкрито методологічну основу дослідження, показано наукову новизну отриманих результатів та їх практичне значення, їх апробацію, наявність публікацій за темою дослідження та структуру роботи.

У *першому розділі* проаналізовано історіографічні напрацювання з обраної проблеми, систематизовано джерельну базу та обґрунтовано методологію дослідницького пошуку. Встановлено, що науково-організаційні засади ведення сільськогосподарської дослідної справи України 1939–1945 рр. не були об'єктом комплексного і об'єктивного дослідження. Визначальним виділено традиційний, хронологічний підхід до аналізу історіографічного надбання, із врахуванням впливу політичних чинників на трактування минулого, де розмежовано радянський та сучасний (український) періоди. Окреслено характерні особливості подання та аналізу матеріалу цих періодів, що зумовлено специфікою використання джерельної бази, характеру висвітлення та оцінювання подій. Враховуючи суспільно-політичний досвід іноземних учених у розумінні проблем, насамперед періоду Другої світової війни, та місця в ній сільськогосподарського дослідництва, окреслено зарубіжний сегмент історіографічного доробку зазначеної наукової проблематики. Історіографічний огляд літератури із поставленої проблеми засвідчив відсутність у науковому просторі ґрунтовного дослідження, присвяченого комплексному висвітленню історії сільськогосподарської дослідної справи в Україні окресленого періоду. Представлена тема подавалась найчастіше у вимірі дослідження сільського господарства, частково – у комплексних розвідках з історії певних напрямів галузевої науки, як фрагмент у нарисах, присвячених деяким персоналіям чи

інституціям. Така наповненість не задовільняє потребу в узагальненому та комплексному дослідженні теми: аналізувався, здебільшого, загальносоюзний чи загальнонімецький контекст.

Джерельна база дослідження складається із семи груп: неопубліковані документи центральних, обласних архівів України та Німеччини; збірники опублікованих документів і матеріалів; наукові праці вчених із галузевого дослідництва; біо-, бібліографічні й інші покажчики; енциклопедичні та довідкові видання; мемуарну літературу; періодику воєнного періоду.

Особливу увагу в дисертаційному дослідженні приділено аналізу архівних документів, де авторкою загалом опрацьовано понад 300 документів зі 180 справ 35 фондів 7 архівів України й архіву Німеччини. Значну частку документів вперше введено до наукового обігу, що забезпечило уточнення деяких тверджень, засвідчення повноти та достовірності отриманої інформації. Важливим джерелом стала творча спадщина вчених, у якій відображено здобутки сільськогосподарської дослідної справи досліджуваного періоду – передусім приділено увагу працям О.Н. Соколовського, П.А. Власюка, П.М. Василенка, І.Ф. Бузанова, В.Я. Юр'єва та ін. До джерельної бази дослідження увійшли біо- та бібліографічні покажчики наукових праць видатних учених-аграріїв, тематичні довідники, енциклопедичні видання. Особливу увагу приділено опрацюванню періодичних та продовжуваних видань, де виокремлювалося місце радянським та окупаційним виданням, мемуарна література як радянських, так і німецьких діячів аграрної науки.

Звертає на себе увагу методологічна основа дослідження, яка визначалася загальною специфікою об'єкта і предмета, метою та комплексом заявлених завдань та дозволила розглянути історію сільськогосподарської дослідної справи як історично та об'єктивно зумовлений процес, який взаємозалежний із загальним соціально-економічним та політичним розвитком українських земель, їхніми культурними традиціями, науковими, політичними та національними запитами. Застосування універсальних принципів наукового пізнання (об'єктивізм, наступність, історизм та системність), з домінуванням незаангажованості, вибіркового аналізу сформованої емпіричної бази дослідження, дозволило неупереджено реконструювати історію організаційних етапів сільськогосподарського дослідництва, поступ наукових засад для потреб галузі у 1939–1945 рр., враховуючи вплив соціально-економічних, суспільно-політичних, теоретико-методологічних та загальнонаукових і подібних чинників на їх стан і характер. Одним із головних став принцип наступності, що зобов'язав врахувати зв'язок між різними етапами або ступенями розвитку сільськогосподарської дослідної справи, коли нові науково-організаційні форми, змінюючи старі, зберігали в собі деякі елементи попередників. Використано спеціальні історичні методи, зокрема історико-генетичний, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, ретроспективний, історико-біографічний, що дозволило визначити генезу науково-організаційних засад та осмислити еволюцію аграрного дослідництва з урахуванням особливостей певних складників процесу. Направленість проблеми, мета та завдання дисертації обумовили використання системного поєднання історичних і загальнонаукових методів дослідження. Дисертаційне дослідження персоніфіковано на основі використання біографічного методу. Специфіка

досліджуваної теми зумовила використання просопографічного методу, тісно пов'язаного з історичною біографістикою. Метод історіографічного аналізу дав можливість дослідити процес формування наукового дискурсу з обраної теми, дотримуючись принципу світоглядної толерантності, виокремити внесок у цей процес різних поколінь учених, обставини появи наукових тверджень та «кліше». Для пошуку та систематизації первинної інформації застосовано джерелознавчий, архівознавчий, бібліографічний аналізи та контент-аналіз. Певну роль було відведено термінологічному аналізу, де певного уточнення отримали деякі поняття дослідження. Знайшов своє використання інформаційний підхід, застосовуючи який сільськогосподарська дослідна справа в Україні у 1939–1945 рр. розглядається як мережа взаємопов'язаних елементів, між якими постійно циркулює інформація, що формує загальну картину соціокультурної взаємодії (мережева модель). Визначальним підходом до розуміння досліджуваної проблеми стало трактування окресленого періоду як глобальної кризи в розвитку сільськогосподарської дослідної справи, коли випробовувалися на витривалість вже усталені організаційні форми, відносини у науковому співтоваристві та одночасно з'являвся стимул для появи нового як у науковому пізнанні, так і в організації науково-дослідних процесів.

У *другому розділі* реконструйовано процес функціонування організаційної структури сільськогосподарської дослідної справи напередодні німецько-радянської війни та проаналізовано наукові здобутки учених-аграріїв із різних напрямів дослідництва з урахуванням суспільно-політичних та соціально-економічних чинників. Характеризуючи організаційні засади ведення сільськогосподарської дослідної справи в УРСР, встановлено, що її розвиток залежав від соціально-економічних і політичних процесів у суспільстві, державної політики в галузі сільського господарства. Доведено, що науково-дослідні установи аграрного спрямування, що функціонували на території українських земель, не мали належного єдиного координаційного центру і в науково-методичному розумінні були розрізнені. Проблеми вітчизняного наукового забезпечення сільськогосподарських питань розглядалися здебільшого в межах НКЗ УРСР, а також ВАСГНІЛ та АН УРСР, галузевих міністерств союзного значення (НКЗ СРСР, НКХП СРСР). Недоліки існування такої організації аграрного дослідництва та їх усвідомлення стимулювали владу в умовах військової загрози до реорганізації галузі та повернення академічної моделі організації сільськогосподарської дослідної справи у вигляді Української філії ВАСГНІЛ, яка, однак, була перервана війною. Виділяється діяльність Академії наук УРСР, яка активізувала роботу з початком Другої світової війни особливо щодо питань сільського господарства: вивчення проблеми боротьби зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин та тварин, ерозійності ґрунтів, дослідження виробничих можливостей західноукраїнського регіону. Дослідження О.В. Корзун дають підстави стверджувати, що у цей період проводились комплексні заходи щодо інтеграції західноукраїнського регіону у науковий аграрний простір.

Дисертанткою визначено, що головними завданнями, які стояли перед науково-дослідними установами землеробського напрямку були розробки системи агротехнічних заходів, що забезпечували прогресивне наростання елементів родючості ґрунту УРСР і підвищення врожайності зернових і

технічних культур; боротьбу з посухою в степових районах республіки. Встановлено, що знаних успіхів було досягнуто щодо опрацювання заходів із протидії ерозії ґрунтів, агрономічної оцінки нових їхніх джерел. Відсутність вітчизняних синтезованих хімічних засобів боротьби зі шкідниками сільськогосподарських культур нового покоління за умов можливого військового протистояння активізувала опрацювання ефективних нехімічних методів боротьби. Аналізуючи науково-дослідну роботу із культурою цукрового буряку, дисертантка звернула увагу на досягнення науковців щодо удосконалення агротехніки та удобрення цієї культури. Проаналізовано успіхи вітчизняних селекціонерів.

Дослідження О.В. Корзун дають підстави стверджувати, що учені в галузі агролісомеліорації досягли успіхів щодо опрацювання ефективних конструкцій полезахисних смуг, швидких та економічних способів їх відновлення; боротьби з хворобами дерево-чагарникових порід. Тваринницька галузь мала досягнення щодо породного покращення і виведення нових порід сільськогосподарських тварин; актуальними були розробки методу зберігання і транспортування сперми, продовжувались опрацювання гормональних методів штучного запліднення для стимуляції багатопліддя. Дисертантка зазначає, що помітних успіхів відносно попередніх років було досягнуто в опрацюванні наукових основ механізації сільськогосподарського виробництва. Йдеться про виготовлення удосконалених типів машин – культиваторів, підживлювачів та обприскувачів для високоефективного використання мінеральних добрив та їх науково обґрунтованого застосування.

У *третьому розділі* проаналізовано проблеми налагодження науково-дослідного процесу у передислокованих з території УРСР у східні райони СРСР інституціях аграрного дослідництва. Авторкою зосереджено увагу на особливостях евакуаційної кампанії матеріально-технічної бази, кадрового складу, наукової документації, племінного та селекційного фонду сільськогосподарських науково-дослідних інституцій УРСР. Здійснений дисертанткою аналіз засвідчує, що евакуаційна кампанія галузевого дослідництва стала масштабною за розмахом і характером подією в історії сільськогосподарської дослідної справи, однак її результати певним чином можна назвати суперечливими. Визначено особливості евакуаційної кампанії науково-дослідних установ аграрного спрямування, сере яких виділяються: швидкі темпи передислокації; відсутність загального плану евакуації; кількостетапність; недосконала організація переміщення племінних тварин; розпорошеність українських сільськогосподарських науково-дослідних установ різними регіонами Радянського Союзу; свідоме руйнування та знищення залишених наукових ресурсів. Робиться висновок, що у результаті проведеної евакуації було лише часткового збережено та передислоковано углиб країни наукове майно та кадровий склад аграрного дослідництва. Дисертанткою детально проаналізовано географію перебезування, розроблено авторську карту-схему, яку вміщено у додатках, визначено причини переміщення у певні місцевості та регіони, визначено проблеми налагодження науково-дослідного процесу та побутового життя науковців.

В результаті аналізу наукового доробку вітчизняних вчених-аграріїв, які працювали в умовах евакуації, дисертантка доводить, що цей період для

галузевого дослідництва був часом значних досягнень як на індивідуальному рівні науковців, так і їхніх колективів, тому погоджуємося із висновком, що евакуаційна кампанія була цілком виправданим в економічному, науковому, кадровому розумінні кроком. Підтверджує це комплексний аналіз наукових досягнень вітчизняних вчених, які працювали у відмінних від українських природньо-кліматичних та ґрунтових умовах. Тісно співпрацюючи із місцевими науково-дослідними установами та державними органами тилових районів СРСР, колективи сільськогосподарських науково-дослідних установ, інститути ботаніки та зообіології АН УРСР досягли значних результатів в освоєнні нових для тилових районів СРСР сільськогосподарських культур, розробили покращені методи удобрення та підживлення зернових культур, цукрового буряка, гречки, кок-сагізу, виконали агробіологічне та агровиробниче обґрунтування районування врожайності сільськогосподарських культур в умовах Поволжя, Нечорноземної смуги Радянського Союзу, Башкирії, Уралу, Середньої Азії; організації боротьби зі шкідниками й різними захворюваннями сільськогосподарських культур; вивченні паразитів свійських тварин та раціональних заходів боротьби з ними; покращено методи профілактики та протидії епізоотії, цим самим відновлюючи продовольчу безпеку країни на вирішальному етапі війни.

Дисертантка визначила, що рівень ефективності діяльності науково-дослідної інституції визначався адміністративними здібностями його керівника та взаємостосунками з місцевим партійним, науковим, виробничим співтовариством. Для активізації діяльності вчених в нелегких умовах евакуації широко практикувалось застосування радянських методів стимуляції: соціалістичне змагання, «ударництво».

У *четвертому розділі* аналізуються особливості ведення сільськогосподарської дослідної справи на українських землях, окупованих німецькими та румунськими військами. Здобутком дисертантки став аналіз політики Німеччини щодо вивчення аграрного потенціалу українських земель. Погоджуємося з тезою авторки, що ідеологія нацистів визначала їх політику в цьому контексті та будувалась на концепціях автаркії та розширення «життєвого простору». Вигідно позиціонується в даному розділі матеріал присвячений аналізу організації сільськогосподарської дослідної справи у Німеччині, змінам, які відбулись в ході військових кампаній на початковому етапі Другої світової війни. Це дозволило зрозуміти масштабність завойовницьких планів націонал-соціалістичного режиму щодо освоєння вітчизняного галузевого дослідництва. Аналіз діяльності німецьких учених-аграріїв, які були дислоковані на окуповані українські території та долучились до вивезення радянських наукових ресурсів, дає підстави погодитись із висновком, що для німецьких науковців вторгнення на територію СРСР стало унікальною-можливістю покращити власну професійну кар'єру.

Особливу увагу приділено аналізу заходів, вжитих окупаційною владою, щодо використання сільськогосподарських наукових ресурсів, залишених радянською владою на українських територіях. Дисертанткою розроблено авторські схеми організації сільськогосподарської дослідної справи в залежності від адміністративно-територіального поділу українських земель під час окупації, які вміщені у додатку. Окремим підрозділом висвітлено

діяльність координаційних інституцій окупаційної влади, створених на період формування організаційної структури сільськогосподарської дослідної справи на території Райхскомісаріату Україна. Окреслено їхні основні завдання, до яких авторкою віднесено координацію діяльності німецьких учених-аграріїв на території РКУ; організацію науково-дослідної та господарської роботи установ аграрного дослідництва на цій території; розробка міжгалузевих програм розвитку сільського господарства захоплених територій; популяризацію досягнень підвладних науково-дослідних установ для німецькомовного простору шляхом функціонування спеціалізованого музею та видавництва з метою ефективного використання здобутків цих інституцій для потреб економіки Третього Райху; контроль за вивезенням наукової документації під час відступу німецьких та румунських військ з українських земель та залучення вітчизняних учених-аграріїв до ведення аграрного дослідництва на підконтрольних Німеччині територіях у 1944–1945 рр.

Особливу увагу дисертанткою приділено аналізу діяльності галузевих науково-дослідних інституцій, які функціонували на окупованих українських територіях. Важливим для розуміння внеску вітчизняних вчених аграріїв, які працювали на окупованих територіях, у розвиток сільськогосподарської дослідної справи України є твердження про їх самоорганізацію з метою збереження, відновлення та налагодження дослідницького процесу. Значну цінність цього розділу представляє наведений розгорнутий матеріал, який демонструє результати науково-дослідної роботи галузевих НДУ під час окупації, що доводить тезу, висунуту дисертанткою про неперервність наукової аграрної думки на українських землях.

У *п'ятому розділі*, який став найбільш наукоємним, проаналізовано здобутки аграрного наукового співтовариства УРСР після повернення радянської влади на українські землі під час Другої світової війни. Дисертантка розглянула урядові та партійні постанови, які регламентували діяльність вітчизняного аграрного дослідництва, проаналізувала характер руйнувань та проблеми у налагодженні науково-дослідницького процесу на території республіки. Логічно представлено у цьому розділі матеріал, присвячений відновленню інституційної репрезентації аграрного дослідництва в системі АН УРСР. Висвітлено етапи цього процесу, коли спершу організовано роботу Лабораторії сільськогосподарської механіки Інституту будівельної механіки Відділу технічних наук (1944 р.), Лабораторії ґрунтознавства Відділу фізико-хімічних та математичних наук (1945 р.), а згодом створено Відділ сільськогосподарських наук АН УРСР (М.М. Гришко) у складі 4 науково-дослідних інститутів та 2 лабораторій. Це дає підстави погодитись із висновком, що успіхи у консолідації наукового співтовариства, матеріальних ресурсів щодо вивчення питань сільського господарства, які були досягнуті у межах АН УРСР під час війни, стимулювали до організації саме такої моделі.

Окремими підрозділами розглянуті наукові здобутки вчених-аграріїв з різних напрямів галузевого дослідництва. Дисертантці на основі різнопланових джерел вдалося з'ясувати найголовніші наукові досягнення в галузі землеробства та рослинництва, селекції, агро меліорації та механізації розвитку плідництва, виноградарства та виноробства, впровадження науково-організаційних засад у тваринницьку галузь. Зокрема, значні досягнення щодо

відбудови галузі висвітлено, аналізуючи розробки щодо швидкого відновлення племінного поголів'я; використання альтернативних видів кормів в умовах значного скорочення та нестачі кормової бази; опрацювання оптимальних раціонів відгодівлі виснаженої худоби; боротьба з епізоотіями та різними хворобами сільськогосподарських тварин і рослин, які активізувалися внаслідок масштабних переміщень людських та тваринних контингентів; вироблення рекомендацій з відновлення порушених сівозмін, розробка агротехніки каучуконосів, олійних та прядивних культур; використання альтернативних видів добрив; конструювання та випробування знарядь для внесення мінеральних добрив, вивчення та апробація трофейної техніки.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Зміст автореферату відповідає основним положенням і результатам дисертації, які достовірні, мають наукову новизну та відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України.

Зауваження та дискусійні положення. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу О.В. Корзун, її актуальність, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, вибір методологічних підходів, історіографічної та джерельної бази, варто зазначити, що проаналізоване дисертаційне дослідження містить деякі дискусійні положення та зауваження, а саме:

1. У підрозділі 1.2. *«Характеристика джерельної бази дослідження»* при характеристиці творчої спадщини вчених, у якій відображено здобутки сільськогосподарської дослідної справи досліджуваного періоду, на наш погляд, авторці потрібно було вказати кількість проаналізованих праць вчених, що значно посилило б джерельну базу та зміст дисертаційного дослідження.

2. У підрозділі 2.2. *«Наукові здобутки вітчизняного аграрного дослідництва наприкінці 1930-х–поч. 40-х років ХХ ст.»* авторка виходить за хронологічні межі дисертаційного дослідження, акцентуючи увагу на досягненнях вчених до 1939 р.

3. При викладанні історіографії у тексті бажано було зазначити рік виходу праці.

4. У роботі трапляються редакційні неточності та русизми. Наприклад: «карта ґрунтів України» (С. 61), а у додатках (С. 536) – «ґрунтова карта»; вжито слово «сусликами» (С. 301) замість «ховрахами». Згадуючи м. Дніпропетровськ, варто було б вказати в дужках сучасну назву міста.

5. При згадуванні галузевих науково-дослідних установ було бажано зазначити їх сучасну назву.

Водночас зазначимо, що висловлені зауваження не зменшують позитивну оцінку дисертації та можуть бути враховані у подальшій науковій роботі здобувачки.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дисертація О.В. Корзун є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, виконане на належному науково-теоретичному рівні. Одержані в роботі науково обґрунтовані результати в сукупності забезпечують вирішення наукової проблеми – комплексний історико-науковий аналіз науко-організаційних засад ведення сільськогосподарської дослідної справи України у

1939–1945 рр.

За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових результатів дисертаційна робота Корзун Олени Вікторівни «Науково-організаційні засади ведення сільськогосподарської дослідної справи України (1939–1945)» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (назва постанови зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ України № 656 від 19 серпня 2015 р. та № 943 від 20 листопада 2019 р.), паспорту спеціальності – історія науки й техніки, а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.07. – історія науки й техніки.

Офіційний опонент,
доктор історичних наук, професор,
ректор Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка
Міністерства освіти і науки України

О.І. Курок

